

KİMLİK, KÜLTÜR VE DEĞİŞİM SÜRECİNDE
OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE

KÜRTLER

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

6-8 EYLÜL 2012

BİNGÖL

*In the Context of Identity, Culture and Change From Ottomans to the
Present the Kurds International Symposium*

Di Pêvajoya Nasnamê, Çan û Guhertinê De Ji Osmanîyan Heta Îro Kurd

الأكراد من حيث الهوية والثقافة والتطور منذ العهد العثماني حتى اليوم

EDİTÖR

Doç. Dr. M. Cengiz YILDIZ

KATKIDA BULUNANLAR

Arş. Gör. Ahmet ALP

Arş. Gör. Fecri ARSLAN

Arş. Gör. Selman YEŞİL

Arş. Gör. Zahir ERTEKİN

Arş. Gör. Bedrettin BASUĞUY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

2013

YAŞAYAN TANIKLARIN YAŞANMIŞLIKLARI IŞIĞINDA GELENEKSEL KÜRT AİLE YAPISI VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAZICI*

GİRİŞ

İnsan hayatı bir toplumsal yapı¹ içinde başlar, bu yapı içinde öğrendiği değerlerle şekillenir ve anlam kazanır. Toplumsal yapı ise, içinde sosyal ilişkilerin kurulduğu, sosyal olayların meydana geldiği; karşılıklı ilişkiler içinde bulunan sosyal grupların² ve “toplumsal kurumların az çok bütünleşerek oluşturduğu bir düzendir.”³

Her toplumsal yapı, “bu yapıyı meydana getiren sosyal müesseselerin, insan ilintilerinin ve bunların karşılıklı münasebetlerinden doğan sosyal değerlerin birbirlerini karşılıklı etkiledikleri bir bütündür.”⁴ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, bir bütün olan toplumsal yapı “...yaşamımızdaki toplumsal bağlamların yalnızca olay ya da eylemlerin rastgele olarak bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış olduklarına değil, bunların belirli yollardan yapılaşmış ya da kalıplaşmış oldukları olgusuna gönderme yapar. Bizim davranış biçimlerimizde ve birbirimizle girdiğimiz ilişkilerde düzenlilik vardır. Ne ki toplumsal yapı, bir bina gibi insan eylemlerinden bağımsız olarak var olan bir fiziksel yapıya benzemez. Yapı, her an, onu oluşturan “yapı taşları”- sizin ve benim gibi insanlar- tarafından yeniden kurulur.”⁵ Toplumsal yapı ve bireyler arasındaki bu ilişkide “Yapı devasa fakat görünmez bir güçtür, insanlar üzerinde etkili olan, davranışlarını, duygularını, kimliklerini, algılayışlarını belirleyen bir tür sosyolojik çekim kuvvetidir.”⁶

Gündelik hayatla onu kapsayan toplumsal yapı arasındaki ilişki bireylerin davranışlarını şekillendirir ve böylece bireylerin benlik kazanmalarını sağlar. Bu durum sosyolojik bir bakışla değerlendirildiğinde, bireysel olarak kabul edilen

* Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, yazici44@gmail.com

¹ Toplumsal yapı kavramıyla ilgili geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Ömer Bözkuş, *Ayrımsal Sosyolojide Toplumsal Yapı Kavramının Eleştirisi*, Atatürk Üniversitesi Yay., Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, sh. 9-103; Birsan Gökçe, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumları*, Savaş Yay., Ankara, 2004, s.1-10.

² Mehmet Yazıcı, *Alevilik / Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi*, Çıra Yay., İstanbul, 2011, s.463-464.

³ B. Boran ve İ. Yasa'dan aktaran, Birsan Gökçe, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, s.7.

⁴ Mübeccel Kıray, *Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, D.P.T. Yay., Ankara, 1964, s.6.

⁵ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. H. Özel – C. Güzel, Ayraç Yayınları, Ankara, 2000, s.6.

⁶ Ben Agger, *Sanal Benlik*, çev. Hacıoğlu, Volkan, Babil Yayınları, İstanbul, 2011, s.83.

benliğin daha çok toplumsal bir ürün olduğu sonucuna varılır. Çünkü insanların içgüdüleri, düşleri, özel düşünceleri olmasına karşın aile, eğitim ve dini kurumlar, sınıf, ırk, cinsiyet, kuşak, ulus gibi önemli sosyal gruplara üye olmak insan yaşantısı üzerinde ağır etki bırakır.⁷ “Althusser’e göre bir toplumsal formasyonda insanlar kendilerini önceden belirlenmiş ilişkiler içinde bulurlar. Toplumsal formasyon pratikleri (ki bunlar son kertede üretici güçlerin gelişme düzeyince belirlenmiştir) içinde insanların oynayacakları roller de çizilmiştir. Bu nedenle, bir toplum, bireyler-arası ilişkilere indirgenemez. Çünkü bireyler bu ilişkilere, belirleyici özneler olarak değil, kendileri ilişkililer içinde belirlenen bireyler olarak girmektedirler. Ne var ki toplumsal formasyon işleyişi içinde, ilişkilerin bütününi hiçbir zaman görmeyen bireyler, kendilerini özneler olarak görmektedirler.”⁸

Bireylerin, toplumsal yapının/formasyonun beklentilerine en uygun şekilde sosyalleşmesini sağlayan ve bunu denetleyen kurumlar, gruplar arasında en etkili olanı ise ailedir. Bu işlevleriyle aile, üyelerinin sosyal ilişkilerini toplumun beklentilerine uygun olarak biçimlendirdiği için, ailedeki sosyal ilişkiler, aile kurumunun ve toplumsal yapının temel niteliklerini ortaya koymaktadır. Bundan hareketle, Geleneksel Kürt Ailesindeki sosyal ilişkilerin, Kürtlerin geleneksel aile yapısını ve Kürtlerin geleneksel toplum anlayışını yansıttığı söylenebilir.

Bu bildiri, Geleneksel Kürt Ailesindeki sosyal ilişkilerin analiziyle, Kürtlerin geleneksel aile yapısını ve geleneksel toplum anlayışını kavramanın mümkün olduğu varsayımına dayanmaktadır.

Çalışmanın varsayımı şu tespitlerin sonucu olarak formüle edilmiştir:

a) Birey doğduğu andan itibaren, kendisini, değerleri ve normları önceden belirlenmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılan hazır bir toplumsal yapı içinde bulur. Zaman geçtikçe, toplumsal yapı içinde, verilmiş bazı statülere (erkek olmak, kız olmak vb.) sahip olduğunu ve toplumun kendisinden bazı statüleri de kazanmasını beklediğini, bu statülerin her birinin rollerinin olduğunu ve yerine getirilmeyen roller için de normların var olduğunu öğrenir, benimser ve uygulamalara katılır. Böylece, birey toplumsallaşmış olur. b) Birey, bu yolla, hem “toplumsal ilişkilerin taşıyıcısı”⁹ olur hem de “aile aracılığıyla toplumsal bir aktör haline dönüşür”¹⁰ c) Geleneksel dönemde, bireyin toplumsal aktöre dönüşmesini sağlayan geleneksel geniş ailedir. Yapılan değerlendirmelerde, “kişinin özgürlüğünü kısıtladığı ve toplumsal gelişmeyi önlediği”¹¹

⁷Ben Agger, *Sanal Benlik*, s.69.

⁸Murat Belge, “Önsöz”, Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yay., İstanbul, 1989, s.9.

⁹Murat Belge, “Önsöz”, s.9

¹⁰Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi/Ailenin Toplumdaki Yeri*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1990, s.2.

¹¹Geleneksel aileye yapılan eleştiriler için bkz. Emre Kongar, *İzmir’de Kentsel Aile*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1972, s.11-12.

eleştirileri yöneltilen geleneksel geniş aile, geleneksel toplumsal yapının en iyi yansıması olarak kabul edilmektedir. d) Bundan dolayı, geleneksel geniş ailede kurulan sosyal ilişkilerin analizi, geleneksel toplum yapısı hakkında derinlemesine bilgi elde edilmesini sağlar.

Bildirinin varsayımının birinci elden temin edilen verilerle sınanması için, Üniversitenin bulunduğu Bingöl'de gözlem ve görüşmeler yapıldı. Bu amaçla, görüşme yapılan 10'u erkek, 10'u kadın toplam 20 kişinin yaşlarının 65 ve üstü olmasına ve yaşamlarının önemli bir kısmını geleneksel aile içinde geçirmiş olmalarına öncelik verildi. Ayrıca, bu kişilerin kentin sosyal dokusunu temsil etmeleri için de Kurmanç - Zaza ve Alevi - Sunni katmanlardan yalnızca birine mensup olmamalarına; aksine bu çeşitliliği yansıtacak verilere ulaşılmasını sağlayacak nitelikte olmalarına da dikkat edildi.

Tespit edilen kişilerle yapılan görüşmeler,

1. Ailenizde kimler vardı?
2. Kimler hangi işleri yapmaktan sorumluydu?
3. Ayıp ve günah sayılan davranışlar nelerdi? soruları esas alınarak gerçekleştirildi.

Görüşmenin, bu üç sorunun cevaplarıyla sınırlandırılmasının nedeni, ailenin yapısal özellikleri ile aile içi ilişkilerin birlikte ele alınmasının bu bildirinin belirlenen sınırlarını aşacak genişlikte olmasıdır. Bundan dolayı, aile yapısının temel göstergeleri¹² olan hane halkı kompozisyonu, hane genişliği ve evlilik biçimi gibi yapısal özellikler yerine, ailedeki otorite örüntüsü ve karar verme yetkisinin kimde olduğu, aile içi işbölümü ve rol dağılımının niteliği, eşler arası ve ebeveynler ile çocuklar arası ilişkilerin nasıllığı ve çocukların ailedeki sosyo-ekonomik değeri gibi aile içi ilişkilerin anlaşılmasına öncelik verilmiştir.

Bu çalışmada varılan sonuçların, görüşülen kişilerin yaşadığı Bingöl ve çevresindeki il ve ilçelerdeki geleneksel Kürt ailesi için geçerli olduğu; farklı ülkelerde ve bu ülkelerin farklı bölgelerinde yaşayan Kürtlerin geleneksel aile yapıları için de geçerli olup olmadığı, ancak, yapılacak benzer çalışmaların sonuçlarının karşılaştırılmasıyla ortaya çıkacaktır.

Bu çalışma, örnekleri hızla azalan, bununla birlikte yapısı ve işlevleri çözülen geleneksel geniş Kürt ailesinin kalıplaşmış sosyal ilişkileri içinde yaşama gözlerini açan ve bu ortamın değer ve normlarıyla sosyalleşen son temsilcileriyle, geleneksel Kürt ailesindeki sosyal ilişkiler konusunda yapılan gözlem ve görüşmelerle ulaşılan verilerin analizine dayanmaktadır. Bundan dolayı, varılan tespitlerin hem geleneksel

¹²Hasan Hüseyin Taylan, "Türkiye'de Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler", Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı, 22, yıl, 2009, s.118.

Kürt ailesinin ve Kürtlerin geleneksel toplumsal yapısının hem de Türkiye’de, daha çok güvenlik, şiddet ve siyasi tartışmalar bağlamında gündeme gelen Kürtlerin ve Kürt kültürünün tanınmasına ve toplumsal barışa katkıda bulunması beklenmektedir.

GELENEKSEL AİLE VE DEĞİŞEN İŞLEVLERİ

Aile, evrensel nitelikte kabul gören toplumsal bir birimdir. Ailenin, “En ilkel topluluklardan en modern topluluklara kadar her birinde aile adı verilen bazen otorite, çevre, akrabalık ve mülkiyet ilişkilerine bazen de hane halkı kompozisyonuna bağlı olarak şekillenen bir sosyal biçimiyle karşılaşılmaktadır.”¹³

Aile, sosyal hayatın zorunlu bir biçimi olarak her toplumda var olduğu için, tüm örnekleri kapsayacak bir biçimde “Ailenin evrensel bir tanımını yapmak olanaksızdır. Tarih boyunca toplum nasıl değişikliklere uğramışsa, aile de hem boyutları, hem yapısı ve hem de işlevleri bakımından büyük dönüşümler göstermiştir.”¹⁴ Bundan dolayı, “Aile hakkında yapılmış her tanım onu değişik bir kategori içine yerleştirmiştir. Örnek olarak verilecek tanımlardan her biri aileyi sosyal hayatın ana şekillerinden biri olarak kabul etmekle beraber onu sosyal bir grup, sosyal bir birlik, sosyal bir örgüt, bir topluluk, sosyal bir kurum ve hatta sosyal bir yapı şekli olarak ayrı kalıplar içinde değerlendirmektedir.”¹⁵ Bu değerlendirmelerin bir sonucu olarak, literatürde çeşitli aile tanımları yer almaktadır.

Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu aileyi, “kan bağılılığı, evlilik ve diğer yasal yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan fertlerden oluşan, fertlerin cinsel, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, fertlerin topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birim” olarak tanımlamıştır.¹⁶ Türkçe literatürde yer alan en kapsayıcı aile tanımlarından biri ise şöyledir: “Aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş özdeksel ve tinsel zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir.”¹⁷ Bu birimlerin her biri, yani bir toplumsal yapı içindeki her aile, yukarıda da vurgulandığı gibi, genel yapının hem küçük düzeyde bir yansıması hem de üretilen değerlerin ve normların gönüllü bir uygulayıcısı ve koruyucusudur. Bu özellikleriyle aile, bir taraftan toplumun kalıplaşmış ilişki biçimlerini üyelerine öğreten ve uygulamalarına katılmalarını sağlayarak statükoyu koruyan, diğer taraftan bireysel sorgulamalar sonucu olarak

¹³ Birsen Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile Yazıları* 1, Der: B. Dikeçligil - A. Çiğdem, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1991 s.214.

¹⁴ Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi*, s.2.

¹⁵ Birsen Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile Yazıları* 1, s.206-207.

¹⁶ D.P.T., *Türk Aile Yapısı* (VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu), D.P.T. Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu, Ankara, 1989, s.3-4.

¹⁷ Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi*, s.2.

ortaya çıkan değişim taleplerini karşılayan; bundan dolayı, üyelerinin değişim talepleriyle, mevcudun korunmasını isteyen sosyal kontrol araçlarının çatıştığı dinamik bir yapıdır.

Bunun sonucu olarak, zamanın, coğrafi koşulların, toplulukların yaşadığı sosyal tecrübelerin birer faktör olarak etkiledikleri toplumsal yapının değişimine paralel bir şekilde ailenin yapısı ve işlevleri de değişmekte ve farklı aile türleri ortaya çıkmaktadır.

Birbirinden farklı aile tanımları yapıldığı gibi, farklı bakış açılarına ve değerlendirmelere göre aile türlerini kapsayan çeşitli sınıflandırmalar da yapılmaktadır. Sayın'a göre, "Aile, toplumun mikro boyuttaki bir yapısıdır. Nasıl ki toplumları ideal tiplere uygun olarak sınıflıyorsak, aileleri de bu sınıflamaya paralel olarak tipleştirebiliriz. Kısacası her toplum tipine uygun bir aile tipi vardır. Çok genel olarak toplumları ikiye ayırabiliriz: Geleneksel toplumlar¹⁸ ve teknolojik toplumlar."¹⁹ Birincisinin aile tipi "Geleneksel aile", ikincisinin aile tipi ise "Modern çekirdek aile"dir.

Geleneksel aile, literatürde geniş aile²⁰ olarak da isimlendirilmektedir. Geniş aile, aynı aile birimi içinde birkaç kuşağın yatay veya dikey ya da hem yatay hem de dikey olarak genişlemesini sağlayarak, birden fazla evli çift ve onların çocuklarını barındıran aile olarak tanımlanabilir.²¹ Timur da, Türkiye'de daha çok kırsal yerleşim bölgelerinde görülen geniş aileyi, "başkam ve karısıyla evli oğulları, gelinleri veya bir

¹⁸Armağan'a göre, "Çeşitli sosyolog ve antropologlar ve sosyal düşünürler tarafından değişik tanımları yapılan geleneksel toplumun ana özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: 1) Modern toplumun sanayileşme, kentleşme, bireyleşme, akılcılık, piyasa ekonomisi gibi özelliklerine sahip değildir. 2) İnsan ilişkileri duygusal, samimi ve yüzyüzedir. 3) Örgütler henüz uzmanlaşmamıştır. 4) Aile ve birincil grup ilişkileri egemendir. 5) Kitlesel okuryazarlık yoktur. 6) Toplumsal hareketlilik (dikey olsun, yatay olsun) çok yavaştır. 7) Değişme (sosyal değişme) "gelenek" in ve geleneğin belirlediği siyasal yapının "içinde" vuku bulur, yani geleneksel yapı büyük ölçüde değişmeden muaf kalır. 8) Toplumun altunsurları, kültürel faaliyetler, sosyal ilişkiler, hep toplumun ana dinamiğini besleyecek biçimde çalışarak toplumun çerçevesinin korunmasına yardımcı olurlar ve böylece modern toplumlarda görülen toplumsal unsurlardaki dağınıklık geleneksel toplumlarda yerini bir bütünlüğe bırakır (istikrar)." (Mustafa Armağan, "Geleneksel Toplum", Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yay., İstanbul, 1991, cilt 2, s.15.); Kısacası, "...farklılaşmanın, uzmanlaşmanın, işbölümünün, sosyal ve coğrafi hareketliğin az olduğu, üyelerinin birbirine benzerliği, norm ve değerlerin egemen olduğu toplumlara" geleneksel toplum denir." (Sezgin Kızılcıkel ve Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitapevi, Ankara, 1994, s.182.)

¹⁹Önal Sayın, "Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi", T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. Ankara, s.531.

²⁰Serim Timur, *Türkiye'de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 1972; İbrahim Yasa, *Türkiye'nin Toplum Yapısı ve Temel Sorunları*, TODAİE Yay., Ankara, 1997; Nermin Ertuğ, *Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik İncelemeler*, Ankara Üniversitesi, Basımevi, Ankara, 1972, s.72; Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi*, s.8.

²¹Aygen Erdentuğ, "Türkiye, İran ve Pakistan'da Geleneksel Köy Ailesinin Özellikleri", Aile Yazıları 2, der: B. Dikeçligil - A. Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.

evli oğul ve diğer bekar çocukları, ya da tek bir evli oğul, gelin ve torunlarının birlikte oturdukları” bir aile tipi olarak tanımlamaktadır.²²

Hem üretim hem tüketim birimi olan geleneksel geniş ailenin temel fonksiyonları ise şunlardır: “1. Ekonomik fonksiyon: Ekonomik olarak bir bütün olan bu ailede gelir tek elden toplanır ve masraf tek elden yapılır. Ayrıca özellikle tarımda görüldüğü gibi bu ailede oldukça gelişmiş bir ekonomik iş bölümü ve iş birliği vardır. 2. Prestij fonksiyonu: Üyeler toplumdaki statülerini ailelerinden alırlar. soyluluk, reñberlik gibi kanla ve meslekle ilgili sosyal statünün kaynağı ailedir. 3. Eğitim fonksiyonu: Aile, üyelerinin her türlü eğitiminden (mesleki, dini, vs.) sorumludur ve bu fonksiyonu yerine getirmeye çalışır. 4. Koruyucu fonksiyonu: Aile üyelerini korur. Bu koruma maddi ve manevi olabilir. (Türk toplumundaki kan davası maddi korumaya bir örnektir. 5. Dini fonksiyonu: Aile, üyelerine, sadece dini eğitim vermekle kalmaz. Tam bir dini birlik olmak üzere üyelerin ibadetlerini de denetler. 6. Eğlenme ve dinlenme fonksiyonu: Aile, üyelerinin dinlenme ve eğlenmelerini en iyi şekilde sağladığı yerdir. 7. Eşler arasında sevgi sağlama ve çocuk yapma fonksiyonu: Bu fonksiyon ailenin en eski ve belki değişmemiş tek fonksiyonudur.”²³

Toplumun genel yapısının bir yansıması olduğu belirtilen ailenin, yapı ve işlevleri ait olduğu toplumsal yapıya paralel olarak değişmektedir. Bu paralelliğin evrensel düzeydeki en açık göstergesi, bir ülkede sanayileşme ve kırdan kente göçle birlikte, o ülkedeki mevcut geleneksel ailenin yapısında ve işlevlerinde de değişikliklerin yaşanması ve ülkenin sanayileşme, kentleşme ve modernleşme sürecine bağlı olarak geleneksel ailenin yerini çekirdek ailenin almaya başlamasıdır.

Aile kurumu/birimi ile ilgili olarak “Dünya çapında ortaya çıkan değişimlerin en önemlileri şunlardır:

1. Geniş aile ve öteki akraba gruplarının etkileri azalmaktadır;
2. Eşin özgürce seçilmesi yönünde genel bir eğilim bulunmaktadır;
3. Hem evliliğin başlatılması hem de aile içindeki kararların verilmesi bakımından, kadın hakları daha çok tanınır olmuştur;
4. Akraba evlilikleri yaygınlığını yitirmektedir;
5. Daha yüksek cinsel özgürlük düzeyleri, oldukça kısıtlayıcı nitelikteki toplumlarda gelişmektedir.

²² Serim Timur, *Türkiye’de Aile Yapısı*, s.27; Ayrıca, Geleneksel/Geniş ailenin özellikleriyle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. İbrahim Yasa, “Evlilik ve Geniş Aile Kurumlarının Yazgısı”, *Aile Yazıları* 1, der: B. Dikeçliçil - A. Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1991, s.198-199.

²³ Emre Kongar, “*Türkiye’de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri*”, *Aile Yazıları* 2, der: B. Dikeçliçil - A. Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1991, s.69.

6. Çocuk haklarının genişletilmesi yönünde genel bir eğilim vardır.”²⁴

Türkiye’de, belli aralıklarla yapılan aile yapısı araştırmaları, ailedeki değişimin dünyadakine benzer bir seyir izlediğini; toplumun kentleşmesine ve modernleşmesine paralel olarak geleneksel geniş ailenin yerini modern çekirdek ailenin aldığını ortaya koymaktadır. 1990 yılı rakamlarına göre, Türkiye’de nüfusun %60’ı kentlerde yaşamaktadır. Çekirdek ailelerin toplam hanelerin %67’sini oluşturduğu görülmektedir. On yıl arayla yapılan bir diğer araştırmanın verilerine göre ise, toplam hanelerin %81’ini çekirdek aile, %13’ünü geleneksel geniş aile, %6’sını tek kişilik aile oluşturmaktadır. Aynı araştırmada şu değerlendirmeye yer verilmektedir: “Tek ebeveynli ve parçalanmış ailelerin de çekirdek aileler içinde sınıflandırılması nedeniyle çekirdek ailelerin oranı önceki yıllarda yapılan araştırmalara göre yüksek bir oranda görülmektedir. Yerleşim yerine göre dağılımda, kentsel alanlarda çekirdek aileler, kırsal alanlarda ise geniş ailelerin oranı daha yüksektir.”²⁵

Sosyoloji literatüründe, ailenin yaşadığı bu köklü değişimin nedenleri ve sonuçları ile geleneksel geniş aile ve modern çekirdek aile türleri arasındaki farklılıklar hakkında ilgi çeken tartışmalar devam etmektedir. Bu konulardaki tartışmalar, bu bildirinin sınırlarını fazlasıyla aşacağı için, ailenin yaşadığı köklü değişimin önemine ve boyutlarına dikkat çekmekle yetinilmektedir.

GELENEKSEL KÜRT AİLESİ

Diğer geleneksel toplumlarda olduğu gibi, Geleneksel Kürt toplumu da, inanç merkezli bir toplumdur ve bu toplumun zihin kodları, algıları, düşünceleri, ifadeleri, öncelikleri, tutum, değer ve davranışları ile sosyal ilişki kurma biçimleri inançları tarafından belirlenmektedir. Başka bir ifadeyle, Geleneksel Kürt toplumunda, inanç esaslı kavrayış ve değerlendirmeler belirleyici olmaktadır. Geleneksel Toplumun özellikleri Geleneksel Kürt toplumu için geçerli olduğu gibi, geleneksel ailenin evrensel nitelikteki yapısı ve işlevleri, büyük oranda Geleneksel Kürt ailesi için de geçerlidir.

Kürtçe’de, “mal” kelimesiyle ifade edilen aile, bireylerden oluşur. Aile, malbat/ezbet (sülale) içinde, ezbet kabile içinde, kabile aşiret içinde ve nihayet aşiret de toplumsal yapı içinde yer alır. Bireyden topluma, özelden genele giden, birinin diğerini kuşattığı geleneksel Kürt toplum yapısının bu sosyal katmanları içinde, toplumsal yapının çekirdeği ve bireyin muhatabı olan ilk toplumsal kurum ailedir.

Geleneksel Kürt ailesi; geçim kaynakları, fiziki şartları ve yaşadıkları yerlere göre şu üç başlık altında gruplandırılabilir: a) Göçebe aile: Son yıllara kadar yerleşik hayata geçmeyen bu ailelerin geçim kaynağı yalnızca küçük baş hayvancılıktır.

²⁴ Anthony Giddens, Sosyoloji, s.151.

²⁵ *Aile Yapısı Araştırması 2006*, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Diner Ofset, İstanbul, 2010, s.17.

Koyun beslemeyi tercih eden bu aileler, sürüleriyle birlikte yaz aylarını “Zozan bölgesi”²⁶ olarak adlandırılan Kars, Erzurum, Ağrı, Muş ve Van’da, kış aylarını ise Yukarı Mezopotamya ovasını oluşturan Diyarbakır, Mardin, Antep, özellikle de kışın kar tutmayan ve göçerlerin bine xete (sınırın altı; Türkiye-Süriye sınırının Süriye tarafında kalan bölge) dedikleri Cezire, Musul yöresinde, ilkbaharın ve sonbaharın önemli bir kısmını ise bu iki bölge arasındaki yolculukta geçirirler. “Aynı mevsimde bile bu iki bölge arasındaki sıcaklık farkının 20-30 derece, hatta daha fazla olması sık rastlanan bir durumdur. Yazları güney sıcağın kavrulurken kuzey serindir ve yüksek yaylalarda otlar yeşil ve dizboyudur. İşte sözkonusu iklim ve bitki örtüsü farkı, bölgede, uzak bir geçmişten başlayıp, şimdi çok azalmış da olsa, günümüze kadar süregelen göçebe yaşamının, güneyle kuzey arasındaki gelgitin nedenidir.”²⁷

b) Köy ailesi: Temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan ailedir. Bu sınıflamadaki bazı aileler yarı göçebedir; ilkbahar mevsiminin ortalarından itibaren ailenin bazı üyeleri koyun sürüsüyle birlikte yüksek yerlere (yaylalara/”Zozan”a) giderken, diğer üyeleri de köyde kalıp tarımla uğraşır ve kış hazırlıkları yapar. Sonbaharın ortalarına doğru, zozana gidenlerin dönmesiyle birlikte ailenin bütün üyeleri köyde bir araya gelir.

c) Kasaba ailesi: Ailenin geçim kaynağı tarım ve ticarettir. Kürtlerin yaşamında göçebeliğin geniş bir yer tutması, literatürde Kürtlerin salt göçebe, çoban bir halk olduğu yönünde bilgilerin yer almasına neden olmuştur. Gerçekte Kürtlerde yerleşik yaşam, kentler ve tarla tarımı çok eskilere gider.²⁸ Ticaretin, yani bir şeyler alınıp satma işini yapmanın, son yıllara kadar, çok makbul bir uğraş olarak kabul edilmediğinin ifade edilmesi, ilginç ve dikkat çekici bir durumdur. Özellikle, hayvan alıp satan, güvenilir anlamında “canbaz” denilen tecirlerin, yükte hafif, günlük ihtiyaç duyulan ayna, tarak, iğne iplik vb. nesnelere at sırtında köy köy gezerek satan ettalci-lerin/atarların/çerçilerin ve başta elek olmak üzere kadınların ev işlerinde kullandıkları eşyaları satan aşıkların (çingenelerin) prestijlerinin çok düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Sadece tüketim değil, aynı zamanda bir üretim birimi de olan Geleneksel Kürt ailesinde, sahip olunan araç gereçler ve giysiler günlük yaşamda aile bireylerinin ihtiyaç duyduğu kadardır. Aile üyelerinin ihtiyaçları büyük oranda ailede üretilenlerle karşılanırken, tırpan, orak, kumaş, tuz, çay, şeker gibi ailede üretilmeyenler ise dışarıdan satın alınmaktadır. Dışarıdan satın alınanlar için para ödenirken, ihtiyacın komşulardan alınanlarla giderilmesi durumunda ise, para yerine mübadele (alınan bir eşyaya karşılık benzerini veya aynı miktardakini vermek) yolu tercih edilmektedir. Komşuluk ilişkisinde, mübadele mümkünken, bunun yerine para istemenin veya teklif

²⁶Kemal Burkay, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan*, Deng Yay., İstanbul, 1992, s.18.

²⁷Kemal Burkay, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan*, s.18-19.

²⁸Kemal Burkay, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan*, s.19.

etmenin, hatta paradan söz etmenin ayıplanan bir davranış olduğu belirtilmektedir. Örneği, evinde ekmeği kalmamış biri, komşusundan 1 ekmeği alır, kendisi ekmeği pişirince de komşusuna bir ekmeği verir.

Yapılan görüşmelerde, Geleneksel Kürt Ailesi'nin, tüm üyelerince kabul edilen üç vazgeçilmez önceliğinin olduğu tespit edildi. Bu öncelikler sırasıyla şunlardır:

1. Aileyi korumak ve toplumdaki saygınlığını yükseltmek,
2. Üyeleri arasında dayanışmayı sağlamak ve
3. Üyelerin ihtiyacını karşılamak.

Ataerkil ailenin tüm özelliklerini taşıyan Geleneksel Kürt Ailesi'nde, aile (mal), ailenin en yaşlı erkek üyesi (baba) ile özdeşleştirilmektedir. Bu durum, “**mala bave**” (**baba evi**) terimiyle dile getirilmektedir. Kürtçede, ailenin (malın) ve babanın (bavın) insanın yaşamındaki merkezi/öncelikli konumunu belirleyen birçok söz vardır.

Bunlardan biri, “*Qey, vadera mala bave teye*” (sanki, burası babanın evi mi dir?) sözüdür. Bununla, insanın başka bir evde, özellikle de misafirlikte, babasının evindeymiş gibi davranamayacağı dile getirilmektedir. Bu sözün anlamını doğrulayan ve güçlendiren diğer bir söz ise, “*Ak/wak mala bave xa*” (Babanın evi gibi) sözüdür. Bu sözle de, “baba evinin” insanın en özgürce hareket edebildiği yer olduğu belirtilmektedir.

“*Mala bave min mala merane*”, (babamın evi erkeklerin/yiğitlerin evidir) sözü de, Geleneksel Kürt Ailesinin, üyelerine güçlü bir aidiyet duygusu kazandırdığını ve kendilerini aileleriyle özdeşleştirdikleri ortaya koymaktadır.

Geleneksel Kürt Ailesi; üyesine prestij kazandırdığı veya kaybettirdiği gibi, üyeler de davranışlarıyla ailelerinin prestijini yükseltir veya ailenin hatta sülalenin/ezbetin toplumdaki prestijini düşürebilirler. Birincisi, “*Her giya lı ser koka/raye xwe şin dibe*” (her ot kendi kökü üzerinde yeşerir) atasözüyle dile getirilmektedir. Bu sözle, ailenin bireyin kökü olduğu, onun karakterini ve kişiliğini belirlediği dile getirilmektedir. ikincisi ise, “*Golıkık, nave naxırke xırab dıke*” (bir dana, bir sürünün adını kötüye çıkarır) atasözüyle anlatılmaktadır. Bu söz de, Geleneksel Kürt Ailesinde, ailenin prestijini düşürecek davranışın genç üyelerinden beklendiği, ailenin üyelerinin davranışlarından sorumlu tutulduğu, bireyselleşmenin ve bireysel sorumluluk anlayışının gelişmediğini göstermektedir. Bu anlayışın bir sonucu olarak, bir üyenin hatalı bir davranışında, ailenin diğer üyeleri tepkilerini, “kendini rezil ettin” yerine “bizi rezil ettin”, “toplumun içine nasıl çıkarız” ifadeleriyle dile getirmektedirler. Geleneksel Kürt toplumunda yaşanan “kan davası”, ve “namus cinayetleri” bu bağlamda değerlendirilebilir.

Ailenin merkezi konumunu gösteren diğer bir durum da, modern toplumlarda bireyler, kazandıkları statülerle (örneğin Doktor Ahmet, Öğretmen Fatma, Kaynakçı

Hasan vb.) tanımlanırken, geleneksel toplumlarda, her birey üyesi olduğu aileyle tanımlanmakta ve ailenin toplumdaki prestijiyile değerlendirilmektedir. Örneğin, beğenilen davranışlar sergileyen bir kişi, “aile terbiyesi görmüş/almış” olarak tanımlanmakta; ilişki ve iletişim için tercih edilmektedir.

Aile, yani mala bave, geleneksel Kürtlerde ait olunan, her şartta ve her zaman gidilebilen, sığınılan, güvenilen bir limandır. Örneğin, eşine kızan bir bayan “eze herim/terim mala bave xa” (babamın evine giderim) ya da, eşine kızan bir koca, eşine “here mala bave xa” (babanın evine git) demektedir.

Ailenin, üyeleri için merkezi ve öncelikli konumunu vurgulayan bir diğer söz ise, bir kişinin kendisini üzen veya haksızlık yapan birine, “mala bave te bişeviti/e” (babanın evi yansın) diyerek beddua etmesidir. Bu bedduaya muhatap olan kişinin, baba evinden yoksun kalmasıyla her şeyini kaybedeceğini açıkça göstermektedir.

Geleneksel Kürt Ailesinin dikkat çeken bir özelliği de, Ailede üyelerin önemini, değerini ve ilişkilerini belirleyen ana faktörün, üyenin “aileye katkısı” olmasıdır.

Temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan geleneksel Kürt ailesinde, yapılan faaliyetlerde kas gücü daha işlevsel ve belirleyicidir. Bundan dolayı, Geleneksel Kürt Ailesi, erkek egemen, ataerkil bir ailedir. Ailenin erkekleri, aile bireylerini dışarıdan gelen tehditlere karşı korudukları ve ailenin dışarıdan karşılanması gereken ihtiyaçlarını karşıladıkları için; kas güçleri erkeklerinkine oranla zayıf olan ve daha çok evde yapılabilecek işleri yaptıklarından dolayı kadınlara kıyasla öncelikli ve üstün kabul edilmektedirler. Geleneksel Kürt ailesinde, 6 – 7 yaşlarından itibaren aileye katkıda bulunmaya başlayan (ve konumları “artık eli değnek tutuyor” ifadesiyle dile getirilen) erkek çocuklarının, genellikle, yirmi yaşına girmeden evlenen kız çocuklarından daha değerli kabul edilmektedir. Kızını evlendiren ailenin “balık parası” alması, karşı tarafında “başlık parası” vermesi, kız üyelerin kendi aileleri için işgücü kaybı, gelin gidilen aile için ise, aileye yaşamı boyunca katkıda bulunacak yeni üye olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Görüşülen kişilerin aile kurumuyla ilgili genel kanaatleri ise şöyle özetlenebilir:

- 1) Ailenin hem yapısı hem de işlevleri büyük değişime uğradığı sık sık dile getirilmekte,
- 2) Değişimin olumlu sonuçlarının olduğu gibi olumsuz sonuçlarının da olduğu belirtilmekte ve olumsuz sonuçlarının daha fazla olduğu vurgulanmaktadır.
- 3) Büyük oranda, geleneksel geniş ailenin yerini alan modern çekirdek ailede mutlu olmadıklarını belirtmektedirler.
- 4) Geçmişe büyük özlem duymakta ve bu özlemlerini sık sık “eskiden utanma vardı”, “edep vardı”, “büyüğe saygı vardı” “büyük küçük bilinirdi”, sözleriyle dile getirmektedirler.

GELENEKSEL KÜRT AİLESİNDE AİLENİN YAPISI VE İŞLEYİŞİ

Geleneksel Kürt ailesinde, en geniş şekliyle; dede - nine (büyük baba, büyük anne), onların evlenmemiş veya eşi öldüğü veya boşandığı için baba evine dönen kızları ile evlenmemiş çocukları (kızı ve oğlu), evlenmiş bir veya iki oğlu ve eşleri, onların çocukları ve bazı ailelerde torunları yer alır.

Geleneksel Kürt ailesinde olduğu gibi, Geleneksel dönem Amerika ailelerinde de “çocuklar geniş ve düzenli bir aile yaşamında yaşarlardı. Babalar çalışırken anneler evde idiler. Hatta evde büyük baba, büyük anne ve hatta evlenmemiş olan amca ve halalar da bulunabiliyordu. Böylelikle çocuklar konuşacak birine ihtiyaç duyduğunda konuşabilecek veya kendisi ile ilgilenilecek birini bulabiliyordu. Sosyal aktiviteler, kariyer ve evlilikle ilgili kararları nispeten kendi başlarına alabiliyorlardı. Seçenekler sınırlı olup beklentiler oldukça açık ve netti.”²⁹

Geniş ve destekleyici aile bağlarının en önemli psikolojik işlevlerinden bir de çocukların yaşamın zorluklarına karşı daha dayanıklı olmalarını sağlamasıdır.³⁰

Geleneksel Kürt Ailesinde sosyal ilişkiler;

- Yaşa, cinsiyete, kan bağına dayanan akrabalık ilişkilerine, inanca göre şekillenmiş statülere göre belirlenmiş itaate,
- Karşılıklı sevgiye, güvene, sorumluluklara,
- Ortak değerlere ve normlara bağlılığa ve
- İnanç değerleriyle desteklenmiş güçlü bir toplumsal kontrole dayanmaktadır.

Geleneksel Kürt Ailesinde, bu esaslara dayanan sosyal ilişkilerde, özveri ön planda tutulmakta; üyeler ahlâki ideallere ulaşmaya ve ahlâki değerleri korumaya teşvik edilmekte; buna karşılık, bireycilik, yararcılık anlayışı ile aileye ve topluma karşı kayıtsızlık reddedilmektedir.³¹ Çünkü, insanlar için “gerek düşüncesinde, gerekse eyleminde başka insanlarla iletişim içinde olması; eşitlikçi, katılımcı ve paylaşımcı değerleri benimsemesi varoluşsal bir zorunluluktur.”³²

Üyelerinin; duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını yüz yüze gerçekleştirilen sözlü iletişimle olgunlaştıran Geleneksel Kürt Ailesinin temel işlevlerinin şunlar olduğu saptandı: a) Ailenin merkezi konumunu ve kalıplaşmış sosyal ilişki biçimlerini korumak, b) Üyelerinin, “ben” değil “biz” duygusuyla hareket etmeyi ve birbirleri

²⁹ Charles L. Thompson ve Linda B. Rudolph, *Counselin Children*, Cole Publishing Company the American Home, 1996, s.7.

³⁰ W. John Santrock, *Yaşam Boyu Gelişim*, çev. Galip Yüksel v.d., Nobel Yayınları, Ankara, 2012, s.13.

³¹ Geleneksel ve modern toplumlarda insanların idealleri ve çağdaş bireyin öncelikleriyle ilgili bir karşılaştırma için bkz. Zygmunt Bauman, *Postmodern Etik*, çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2011, s.11; Necla Arat, “Varoluşsal Bir Sorun Olarak Değişen Değerler”, Türkiye 1. Felsefe Mantık Bilim Tarihi Sempozyum Bildirileri, (19-21 Kısım 1986, Ankara), Ülke Yayınları, yayın yeri yok, 1991, s.135.

³²Necla Arat, “Varoluşsal Bir Sorun Olarak Değişen Değerler”, s.135.

için fedakarlık yapmayı, paylaşımcı olmayı içselleştirmelerini sağlamak, d) Uzmanlaşma yerine, yaşa ve cinsiyete dayalı bir işbölümünü ve aynı cinsiyete sahip üyelerin birbirlerinin işlerini yapabilmeyi sürdürmek e) İş ve ilişkilerde toplumsal değerlere bağlılıkları korumak f) Aileyi, sevginin, güvenin, dayanışmanın, sevilme-nin, kendini güvende hissetmenin kaynağı haline getirmek.

Geleneksel Kürt Ailesinde, üyelerin toplumsallaşma sürecinde, öncelikle kazanmasını ve toplumda değerli görülen bu davranış kalıplarının sürekli kılmasını hedefleyen etkili ve sonuç alıcı bir toplumsal kontrol mekanizması vardır. Bu hedefe uygun olmayan davranışlar ve ilişkiler sosyal sapma olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda “toplumsal kontrol, toplumsal yaşamda ilişkileri yöneten normlardan sapmayı, çeşitli mükâfatlandırma ve cezalandırma süreçleri ile önlemek ve toplumda düzeni sağlamak için harekete geçirilen bir mekanizmadır. Diğer bir deyişle, sosyal kontrol, sapma olarak kabul edilen davranışlara karşı sosyal bir tepkidir.”³³

Geleneksel Kürt toplum yapısında, aile, üyelerinin davranışlarından sorumlu tutulduğu için, toplum aileye, aile de üyelerine, toplumda değerli görülen örüntü, rol, ilişki ve kurum çeşitlerine uymasını sağlamak için³⁴ güçlü bir sosyal kontrol uygulamaktadır. Bu ailede bireyler, daha çok sosyal kontrolün sosyal yaptırımlarıyla³⁵ yönüyle karşılaşmaktadır. Kamuoyunun verdiği takdir ve sempati duygularıyla kendini gösteren sosyal yaptırımlar; taktir etme, kırama, ayıplama, iletişimi (selamı sabahı) kesmek şeklinde gerçekleşmektedir.

Üyeleri için merkezi, vazgeçilmez bir konumda olan ve toplumsal kontrolün sosyal yaptırımlar boyutuyla toplumun değerine ve normlara bağlılığı sürekli kılan Geleneksel Kürt Ailesi, üyelerinin sosyal, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Üyelerinin ihtiyacını karşılamak ailenin en öncelikli görevinden biri olarak kabul edilmektedir. Üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya, dile getirilen ifadeyle, mensubunu “el aleme muhtaç eden” aileye de, değerlere uymayan bireylere yapıldığı gibi, dışlama, ayıplama ve kınamayla sosyal baskı uygulanmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Rollerine Dayalı Aile İçi İşbölümü

Geleneksel Kürt ailesinde, gündelik yaşam aile merkezli bütüncül bir algılamaya dayanıyor; ve aile, iş, eğitim, eğlence gibi hayatın farklı alanları bir birinden ayrılmış değildir. Birincil ilişkilerin hakim olduğu, “ben” değil “biz” duygusuyla hareket edilen bu aile türünde cinsiyete dayalı bir rol dağılımı vardır. Geleneksel Kürt ailesinde, hem aileye evlilik yoluyla sonradan katılan gelinlerin hem de aileye doğum yoluyla katılan yeni üyelerin (çocukların) sosyalleşme sürecinde cinsiyete dayalı rolleri

³³Önal Sayın, *Sosyolojiye Giriş-Sosyolojinin Temelleri*, 2. baskı, İzmir Üniversite Kitapları, 1994, s.149.

³⁴Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, Çev. Nilgün Çelebi, Konya, Toplum Yay., t.y., s.177.

³⁵Osman Pazarlı, *İslam'da Ahlak*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, s.118.

öğrenmelerini ve uygulamalara katılmalarını sağlamak ailenin tüm üyelerinin, özellikle de aileyi temsil eden aile büyüklerinin en önemli görevi olarak kabul edilmektedir. Üyelerine toplumsal cinsiyet rollerini öğretmek geleneksel Kürtlere özgü bir durum değildir. Çünkü, “cinsiyetler arasındaki davranış farklılıklarını onaylamayan, desteklemeyen, hatta talep etmeyen bir toplum yoktur. Toplumsal cinsiyet farklı cinsiyetlerle ilişkilendirilen davranışlara gönderme yapar ve kültürden kültüre farklılıklar gösteren de bu davranıştır. Bütün toplumlarda ebeveynler çocuklarını erken yaştan itibaren biyolojik cinsiyetlerine uygun sayılan toplumsal davranış ya da toplumsal cinsiyet rollerini öğretecek şekilde eğitime koyulurlar. Toplumsal cinsiyet kimliği, kişinin eril ya da dişil olma duygusudur. Toplumsal cinsiyet kimliği ve toplumsal cinsiyet rolleri genelde ardışık olarak gelişir. (Frayser, 1985). Toplumsal cinsiyet rolleri toplum tarafından tanımlanır ve erkek ve kadın için uygun ve uygunsuz davranışları belirler. Çocuklar da kendi toplumsal cinsiyetlerine uygun sayılan toplumsal görev ya da işlere olumlu karşılık verecek tarzda toplumsallaştırılırlar.”³⁶ Pek çok yerli (geleneksel) toplumda olduğu gibi³⁷, Geleneksel Kürt ailesinde de günlük yaşamı düzenleyen ve belirleyen en önemli unsur kadın/erkek karşıtlığıdır; büyük ölçüde görevlerin cinslere göre dağıtılmasıyla belirlenen işbölümü, kesinlikle birbirinden farklı ve her zaman birbirini tamamlayan iki alan yaratmıştır. Kadınla erkeğin birlikte yaptıkları birkaç işten biri yazın ot ve sonbaharda da buğday biçmektir. Burada da, faaliyetler birlikte yürütülmesine rağmen yine de, erkeklerin tırpanla ot biçmesi, kadınların da biçilen otları toplamaları şeklinde bir işbölümü vardır. kadınların ve erkeklerin sorumlu oldukları başlıca işler ise şunlardır:

Kadınları sorumlu olduğu işler: Yemek yapmak, çamaşır yıkamak, çocukları beslemek ve giydirmek, ev temizlemek, koyun sağmak, süt mayalamak, yayık yaymak, bostan işleriyle uğraşmak vb.

Erkeklerin sorumlu olduğu işler: Hayvanları gütmek, tırpan biçmek, çift sürmek, yaprak kesmek, değirmene gitmek, duvar örmek (ev yapmak) ailede üretilmeyen ve ihtiyaç duyulan eşyaları satın almak vb.

Yapılan görüşmelerde, erkeklerin kadınların işlerini yapmaları “çok ayıp” olarak kabul edildiği, kadınların erkeklerin işlerini yapmaları durumunda ise, işi yapan kadınların değil, ailenin erkeklerinin kınandığı tespit edildi.

Geleneksel Kürt ailesinde, kadınlar ve erkekler için cinsiyet rollerine dayalı olarak belirlenen bu işler, Batıda, Viktorya çağının ev ve aile hayatını kadınlara, sokaktaki hayatı ise erkeklere atfeden cinsiyetçi işbölümünden bazı açılardan farklıdır. Batıdaki işbölümünde, kadının yapacağı işler ev işleriyle sınırlandırılmışken, Geleneksel Kürt Ailesinde kadının ev dışında da yaptığı işler olduğu görülmektedir. Bu da, işlerin

³⁶Daniel G. Bates, *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri*, çev. Suavi Aydın ve diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2009, s.56.

³⁷Pierre Clastres, *Devlete Karşı Toplum*, çev. M. Sert - N. Demirtaş, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1991, s.86.

yalnızca, cinsiyete dayalı olarak ev ve aile hayatı ile sokak hayatı şeklinde belirlenmediği, bunun yanında, yaş, dışarıda tek başına yapılabilmesi ve kas gücü gerekliliği gibi başka kriterlerin de göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Buna; evde oğlu varken yaşlı babasının çobanlı yapması, evde gelini ve kızı varken yaşlı bir kadının koyun sağmaya gitmesi veya bir kadının tek başına yolculuk yaparak başka bir köye taziyeye, hasta ziyaretine gitmesi gibi işler örnek olarak verilebilir.

Geleneksel Normlar Bağlamında Ayıp, Günah ve Yasak anlayışları

Geleneksel Kürt Ailesinde, yapılması “ayıp kabul edilen” davranışlar sosyal ilişkilerin ana parametreleridir. Yaşa ve cinsiyete göre belirlendiği saptanan ve ailenin erkeklerinin kendilerinden küçük diğer üyeleri arasında mesafeye, resmiyete neden olan bu davranış kalıplarının en yaygın olanları şunlardır:

- Sigara içmek,
- Şarkı söylemek,
- Isık çalmak,
- Saç taramak,
- Tıraş olmak,
- Ayak ayak üstüne atarak oturmak ve uzanmak,
- Büyüklerinin elini öpmemek,
- Nişanlıların bir araya gelmeleri, karşılaştıklarında konuşmaları; düğünden sonra gelinlerin ailenin yaşlıları yanında yiyip-içmeleri,
- Bir kişinin, yaşlıların yanında, eşinden söz etmesi, özellikle de eşinin ismini söylemesi; eşlerin konuşmaları; anne-babaların, çocuklarını sevmeleri veya birbirlerine sevgi gösterisinde bulunmaları, el ele tutuşarak yürümeleri.

Geleneksel Kürt Ailesindeki işbölümünde olduğu gibi, ailede davranışların sınırlarını belirlemek ve sosyal ilişkileri düzenlemek gibi temel işlevleri olduğu anlaşılan “ayıp kabul edilen” bu davranış kalıplarının belirlenmesinden de yaş ve cinsiyetin esas alındığı anlaşılmaktadır. Bu bölgedeki Kürt (Zaza ve Kurmanç) Alevileri kapsayan Alevilikle ilgili çalışmada benzer sonuçlara varan Yazıcı'ya göre, nişanlanmadan önce çeşitli ortak etkinliklerde görüşüp konuşabilen kız ve erkeğin, nişanlanmalarıyla birlikte görüşmeleri ve konuşmaları ayıp kabul edilir. Kadının davranışlarıyla ilgili sınırlamalar düğünden sonra da devam eder. Gelinler düğünden sonraki ilk günlerde-aylarda kimseyle konuşmazlar, erkeklerden kaçarlar ve gizlenirler. Erkeklerle karşılaştıkları durumlarda ise yüzleri görünmeyecek şekilde örtünürler.³⁸ Ancak birkaç ay sonra küçük çocuklarla ve 18 yaşından küçük erkeklerle

³⁸Mehmet Yazıcı, *Alevilik*, s.296.

konusabilirler. Evli kadınların ise, bazılarının evlendikten 10 -15 yıl³⁹, bazıları da yaşamları boyunca, gelin gittikleri ailenin büyük erkeklerinin (özellikle de eşlerinin babası, amcası, ağabeyi) yanında yemek yemeleri ve onların yanında konuşmaları ayıp sayılır. Gelinlerin ailenin yaşlı erkeklerin duyabileceği kadar yüksek sesle konuşmaları, onların yanında yiyip-içmeleri gelinlerin yapabilecekleri en ayıp davranışlar olarak kabul ediliyor.⁴⁰

Geleneksel Kürt ailesinde sosyal ilişki biçimini anlamak amacıyla görüşülen kişiler, ailenin tüm üyelerinin toplumsallaşma sürecinde öğrendiği, benimsendiği ve içselleştirdiği bu davranış kalıplarına uymayı “büyüklere saygı”, “ayıp olur”, “utanıyorum” “böyle gördüm”, “büyüklerin takdirini kazanmak” gibi amaçlarla yaptıklarını dile getirdiler.

Görüşülen kişilerin, yukarıda ayıp sayılan davranışlardan birinin yapıldığını gördüğünde veya kendisinin bunlardan birini yaptığında nasıl tepki gösterdiği ya da neler hissettiklerine ilişkin anlatımlarından üç örneğe aşağıda yer verilmiştir.

A. Y. (Erkek, nüfustaki yaşı 67, fakat nüfusa ne zaman kayıt edildiğini ve gerçek yaşını bilmiyor) “Bir gün, bir arkadaşım evine davet etti. Yemek yedik. Yemekten sonra babasının yanında tütün kutusunu açtı, sigarasını sardı, yaktı ve içmeye başladı. Hiç babasını takmadı. Ben de, o arkadaşımın bir daha hiç görüşmedim.”

B. G. (Kadın, nüfustaki yaşı 72, gerçek yaşı bilmiyor) “Üç- beş aylık gelindim. Beş yaşındaki kayınbiraderimin ağlamasına çok kızdım ve ona yüksek sesle bağırdım. Kayınpederimin bağırdığımı/sesimi duyduğunu anlayınca çok utandım; sandım ki gök başıma yıkıldı. Dedim ki: ‘keşke, yer yarılrsa içine girsem.’ O kadar utandım.”

M. D. (Erkek, nüfustaki yaşı 70, gerçek yaşını bilmiyor) “Öküzle gam/döven (altına keskin çakmak taşları yarıya kadar götülmüş ortalama 1.5 metreye 2 metre genişliğindeki bir tahtanın, bir kişinin üstüne oturup bir hayvana çektirmesiyle buğday sapları üzerinden gezdirerek, buğday sapını samana dönüştürmek ve buğday tanelerini samanda ayırmak için yapılan iş) sürüyordum. Babam bederin (gam işinin yapıldığı yer) geldi. O zamanlar, 2 veya 3 yaşlarında olan oğlum da babamın arkasından yürüyordu. O arada babam benden bir şey yapmamı istedi; kendisi de başka bir işle meşgul oldu. Ben, babamın gösterdiği işi yaparken gözüm oğlumdaydı. Öküz çocuğa doğru yöneldi. Babam görmüyordu. Bir hamle yapsam çocuğu kurtarabilirdim. Ama ayıp olur diye, hiçbir şey yapmadım. Öküz oğlumu bir boynuz darbesiyle ileriye doğru fırlattı. Ben yine yanına gitmedim. Babam kucakladı ve eve götürüp yaralarını temizledi. Cahillik işte. O zamanlar öyle davranmak doğrudu.”

³⁹ Doğan Munzuroğlu, *Toplumsal Yapı ve İnanç Bağlamında Dersim Aleviliği*, Kalan Yay., Ankara, 2004, 7. dipnot, s.64.

⁴⁰ Mehmet Yazıcı, *Alevilik*, s.296.

Toplumda ve ailede ayıp sayılan davranışlara uygun hareket eden bireylerin; “aile terbiyesi görmüş”, “büyüklerine saygılı”, veya “büyüğünü, küçüğünü bilen”, “efendi insan” gibi taktir ifadeleriyle desteklendiği tespit edildi.

Yukarıda verilen ayıp kabul edilen davranış kalıpları; bireylere karşı, toplumsal yapı ve aileyi temsil eden yaşlı erkek üye, dedenin veya babanın ailedeki konumu, otoritesi korunmaktadır. Ailede ve toplumda kurulan sosyal ilişkilerde birer toplumsal yaptırım aracı gibi işlevsel kılınan bu davranış kalıplarıyla, bireylerin, mevcut yapıyı eleştirel bir yaklaşımla sorgulamaları engellenmekte, otoriteye karşı sorgusuz bir itaate zorlanmaktadır. Geleneksel Kürt Ailesindeki sosyal ilişkilerde, değerleri, normları ve toplumsal kontrol araçlarıyla mevcut yapının devam etmesi için, bireye karşı, sırasıyla dedeye veya babaya, aileye ve topluma öncelik ve üstünlük verilmektedir.

Yukarıda verilen örnek anlatımlarda, geleneksel geniş ailenin bugün doğru bulunmayan bazı değerleri ve normları dile getirilmesine rağmen, genel olarak görüşülen kişilerin geleneksel geniş ailedeki sosyal ilişki biçimini ve geleneksel geniş ailenin ortamını, modern çekirdek aileye tercih ettiklerini; ve özlem duyduklarını belirtmektedirler.

SONUÇ

Evensel nitelikte bir toplumsal kurum olan aile, ait olduğu toplumsal yapının yansımasıdır ve toplumsal yapının değişme yönüne paralel olarak ailenin yapısı ve işlevleri de değişmektedir. Geleneksel Toplumlarda modernleşmesiyle birlikte, geleneksel geniş ailenin yerini modern çekirdek aile almaktadır. Bu değişim dalgası, Geleneksel Kürt toplum yapısını ve Geleneksel Kürt Ailesini de etkilemektedir.

Ataerkil aile anlayışının iyi bir örneği olduğu anlaşılan Geleneksel Kürt Ailesinin, hem üretim hem de tüketim birimi olduğu; üyelerinin psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşıladığı; temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu sonucu ortaya çıktı. Bu ailedeki sosyal ilişkilerin ve işbölümünün, yaşa ve cinsiyete göre belirlendiği tespit edildi.

Geleneksel Kürt Ailesinin, üyelerine toplumsal değerleri; öğretmek, benimsetmek, uygulamalara katılmalarını denetlemek yoluyla içselleştirmelerini gerçekleştirerek toplumsal yapının sürekliliğini sağlayan en önemli toplumsal kurum olduğu saptandı.

Son olarak, Geleneksel Kürt Ailesindeki sosyal ilişki biçiminin, göç ve kentleşmeyle birlikte modernleşme sürecine katılan Kürt toplumunu, Modern Çekirdek Kürt Ailesini ve çağdaş Kürt bireylerini doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlayacak çok önemli göstergeler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aile Yapısı Araştırması 2006*, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Diner Ofset, İstanbul, 2010.
- Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. H. Özel – C. Güzel, Ayraç Yayınları, Ankara, 2000.
- Aygen Erdentuğ, “*Türkiye, İran ve Pakistan’da Geleneksel Köy Ailesinin Özellikleri*”, *Aile Yazıları 2*, Der: B. Dikeçligil - A. Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.
- Ben Agger, *Sanal Benlik*, çev. Hacıoğlu, Volkan, Babil Yayınları, İstanbul, 2011.
- Birsen Gökçe, “*Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme*”, *Aile Yazıları 1*, Der: B. Dikeçligil - A. Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 1991.
- Birsen Gökçe, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumları*, Savaş Yay., Ankara, 2004.
- Charles L. Thompson ve Linda B. Rudolph, *Counselin Children*, Cole Publishing Company the American Home, 1996.
- D.P.T., *Türk Aile Yapısı* (VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu), D.P.T. Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu, Ankara, 1989.
- Daniel G. Bates, *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri*, çev. Suavi Aydın ve diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2009, s. 56.
- Doğan Munzuroğlu, *Toplumsal Yapı ve İnanç Bağlamında Dersim Aleviliği*, Kalan Yay., Ankara, 2004.
- Emre Kongar, “*Türkiye’de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri*”, *Aile Yazıları 2*, Der: B. Dikeçligil - A. Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.
- Emre Kongar, *İzmir’de Kentsel Aile*, Türk Sosyal Bilimle Derneği Yayınları, Ankara, 1972.
- Hasan Hüseyin Taylan, “*Türkiye’de Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler*”, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı, 22, yıl, 2009.
- İbrahim Yasa, “*Evlilik ve Geniş Aile Kurumlarının Yazgısı*”, *Aile yazıları 1*, Der: B. Dikeçligil - A. Çiğdem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.
- İbrahim Yasa, *Türkiye’nin Toplum Yapısı ve Temel Sorunları*, TODAİE Yay., Ankara, 19970;
- Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, Çev. Nilgün Çelebi, Konya, Toplum Yay., t.y., s. 177.
- Kemal Burkay, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan*, Deng Yay., İstanbul, 1992.
- Mehmet Yazıcı, *Alevilik / Alevi Değişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi*, Çıra Yay., İstanbul, 2011.

- Murat Belge, "Önsöz", Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yay., İstanbul, 1989.
- Mustafa Armağan, "Gelensel Toplum", Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yay., İstanbul, 1991, cilt 2.
- Mübeccel Kıray, *Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, D.P.T. Yay., Ankara, 1964.
- Necla Arat, "Varoluşsal Bir Sorun Olarak Değişen Değerler", Türkiye 1. Felsefe Mantık Bilim Tarihi Sempozyum Bildirileri, (19-21 Kısım 1986, Ankara), Ülke Yayınları, yayın yeri yok, 1991.
- Nermin Ertuğ, *Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik İncelemeler*, Ankara Üniversitesi, Basımevi, Ankara, 1972.
- Osman Pazarlı, *İslam'da Ahlak*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.
- Ömer Bözkurt, *Ayrımsal Sosyolojide Toplumsal Yapı Kavramının Eleştirisi*, Atatürk Üniversitesi Yay., Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.
- Önal Sayın, "Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi", T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay. Ankara, 1987.
- Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi/Ailenin Toplumdaki Yeri*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1990.
- Önal Sayın, *Sosyolojiye Giriş-Sosyolojinin Temelleri*, 2. baskı, İzmir Üniversite Kitapları, İzmir, 1994.
- Pierre Clastres, *Devlete Karşı Toplum*, çev. M. Sert - N. Demirtaş, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1991..
- Serim Timur, *Türkiye'de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 1972.
- Sezgin Kızılcılık ve Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitapevi, Ankara, 1994.
- W. John Santrock, *Yaşam Boyu Gelişim*, çev. Galip Yüksel v.d., Nobel Yayınları, Ankara, 2012.
- Zygmunt Bauman, *Postmodern Etik*, çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2011.